

תחום חינוך אמוני

בס"ד

הפייסבוק והנוער הציוני-דתי: אתגרים ודרכי התמודדות

יונה גודמן, ראש תחום חינוך אמוני, מכללת אורות ישראל

בשנה האחרונה פרץ הפייסבוק לחיי הנוער הציוני-דתי. במחקר גישוש שערכתי בחודש שבט (תש"ע) בכעשרים בתי ספר: בבתי ספר המכונים 'תורניים' דווחו מהתלמידים והתלמידות על שימוש קבוע בפייסבוק, ובבתי ספר רגילים דווחו 80%-70% על שימוש קבוע בתוכנה.

המון הורים פונים במבוכה לשאול מה זו התוכנה ומה כדאי שתהיה המדיניות המשפחתית לגביה. במאמר זה ננסה להסביר בתמצית מהו הכלי ומה הם שימושיו. נפתח בסקירה עובדתית ולאחר מכן נעבור לניתוח חינוכי.

סקירה עובדתית

הפייסבוק הוא רשת חברתית שהוקמה לפני כשש שנים (ב-2003) על ידי סטודנט בארה"ב שרצה לאפשר לסטודנטים להכיר איש את רעהו. שמו (פייסבוק = Facebook) מעיד על מטרתו – להיות ספר של פרצופים, מקום בו אדם יכול להציג תמונות של עצמו ויכול לצפות בתמונות של חבריו. בחודש שעבר הודיע מייסד החברה (מרק צוקרברג) כי יש בעולם כבר 350 מיליון חברים בפייסבוק. התוכנה מאפשרת לכל אחד לפתוח באינטרנט "קיר" עליו הוא תולה תמונות שלו, מעלה הגיגים קצרים שלו, מצרף סרטונים על עצמו ועוד. כל משתמש צובר "חברים", כלומר אנשים שנותנים לו הרשאה לצפות בקיר שלהם, שמאפשרים לכתוב תגובות על הקיר שלהם ביחס לתמונות שהם העלו ולהפך. התוכנה מחפשת מיוזמתה שמות שנראה לה שגם אתה מכיר ומעודדת אותך להציע גם להם 'חברות'. בקיר ניתן להעלות תמונות קבוצתיות ולכתוב ליד כל דמות בתמונה את שמה, ניתן להכניס שם של כל אדם בעולם ולקבל תשובה האם יש לו 'קיר' ולהציע לו חברות ועוד. ברגע שאדם נכנס לקיר שלו, הוא רואה את תמונותיו, את הדברים שאחרים כתבו לגביו ולגבי תמונותיו, את התגובות לתגובות וכן הלאה. התגובות הן לעתים קרובות אמירות קצרות ואישיות, הומוריסטיות או ציניות. כל אחד יכול לראות כמה 'חברים' יש לכל אחד אחר, ועל העמוד הראשי שלו מופיע מספר החברים שהוא כבר צבר (נניח: 352) ואת התמונות הראשיות של כולם.

סוף דבר, ילדנו שוהים שם שעות רבות כדי להסתכל מה כתבו ליד התמונות שלהם, לעיין בתמונות חדשות של חברים (וחברות...) לשוטט בתוכנה כדי להתבונן בתמונות של חברים של חברים (דבר שניתן לעשות ללא הגבלה) ועוד. היות וכל אחד יכול להעלות סרטונים קצרים של עצמו (מהמסיבה במוצאי שבת האחרונה ומכל אירוע אחר) הם גם מקדישים זמן כדי לצפות בסרט יום ההולדת של מיכל ובמסיבת הגיוס של דני, וכדי לקרוא את התגובות שכתבו חברים על הסרטון. לפעמים סתם מעניין להישאב לתוך המרחב האין-סופי של הפייסבוק, לעיין בתמונות של אנשים, לראות מי הם חבריהם, וחוזר חלילה.

עד כאן תיאור קצר ופשטני, אותו נעמיק באמצעות כמה נתונים נוספים: על הקיר שלך מתבצע "הזנת חדשות" (news feed). כל פעם שתפתח את הקיר שלך תעודכן במה שעשו כל מי שמוגדר כחבר שלך: מי העלה תמונה, מי כתב תגובה, מי העלה סרט של אירוע בו נטל חלק, מי הצטרף לאיזה קבוצה ועוד. היות ורוב חבריך פעילים ברשת, הקיר בדרך כלל מוצף בהמון ידע חברתי חדש.

במקביל, אנשים רבים יכולים להתאחד כקבוצה סביב עניין בכל מכה משותף בעולם – זמר או שחקן, קבוצת כדורגל או להבדיל בוגרי ישיבה מסוימת. כל אחד יכול להצטרף לרשתות. האתר מאפשר לך לעיין בכל הרשתות

(כלומר, קבוצות חברתיות) הפעילות: זו יכולה להיות אוהדי שחקנית מסוימת, לוקי מחלה מסוימת ומה לא. הקבוצה יכולה לנהל לוח משותף (כלומר, יש גם קיר לקבוצה ולא רק לאנשים בודדים), כגון קיר של כיתה מבית ספר, של אוהדי קבוצת כדורגל וכן הלאה. עד כאן הסבר טכני מאוד קצר על הכלי עצמו. ההסבר זה מספק כדי לנסות ולנתח את משמעויותיו החינוכיות, דבר שנעשה להן.

הפייסבוק: יתרונות וחסרונות

בבכול כלי, קובע מה עושים איתו. נפתח במצבים בהם טומן הפייסבוק בחובו יתרונות: הדוגמא הפשוטה ביותר היא זוג צעיר הנמצא בנכר בשליחות האומה – עת המשפחה הנרחבת נותרה בארץ. דרך התוכנה יכולים שני הצדדים להציג תמונות של אהובים מרוחקים. באמצעותה יציגו השליחים תמונות 'יום ההולדת' של הנכדה – להנאת הסבתא שברעננה. במקביל, ענפי המשפחה בארץ יעלו תמונות של אירועים משפחתיים שהשליחים פספסו כמו אירוסין ושבתי משפחתית. כן יכול כל צד לצרף תגובות ליד התמונות ("איך היא גדלה..."), לקרוא תגובות של שאר בני המשפחה הגרים במקומות אחרים בעולם, להגיב לתגובות וחוזר חלילה. דוגמא אחרת, פחות דרמטית, היא כיתה בארץ שסיימה תיכון והתפזרה, כל בוגר לדרכו. הכיתה יכולה לפתוח "קבוצה" בה יעדכן כל אחד בנקל את שאר החברים בקורותיו, יציג את תמונותיו וכו'. ברם, ישנם חסרונות רבים לכלי, כלפיהם יש להיות מודעים. חלקם חסרונות כלליים, אשר אינם ייחודיים לתוכנה זו, אף כי בולטים בה מאוד. כוונתי בין השאר ל:

1. **התמכרות:** ילדינו 'נשאבים' לשם במשך שעות, יותר מאשר בהרבה תוכנות אחרות. התוכנה מחוללת אצל הצעירים בולימיה מקוונת, עת נער בתמימות אומר כי בכוונתו לבדוק את הפייסבוק שלו "רק לכמה דקות", וכעבור ארבע וחצי שעות הוא עדיין בתוכה;
2. **צניעות:** הרבה מהפרסומות המעטרות את האתר אינן צנועות. מה עוד שהנוער שלנו, אשר רובו לומד במוסדות נפרדים, לראשונה יכול לשבת שעות ולעיין באלבומים של בנות ולהפך.
3. **פרטיות:** כלל ראשון ברשת זה לא לחשוף פרטים אישיים כמו שם, בית ספר וכו'. בפייסבוק זה עובד הפוך: אתה חייב לגלות את שמך, מקומות לימוד וביולוי כדי שחברריך ימצאו אותך ויציעו לך חברות. המידע הכי פרטי על ילדינו נתלה לעיני כול ברשות הרבים.
4. **גניבת זהות:** ברשת מאוד קל להתחזות לאדם אחר. אך הפייסבוק מביא את העניין לשיא. בלחיצת כפתור אפשר לקחת תמונה של ילד אחר בכיתה, לפתוח קיר על שמו, ולהתחיל להתחבר (כביכול בשמו) עם כל העולם. תחת זהותו ניתן לחרף ולגדף, לעדכן על מריבות ובגידות ומה לא. מעשים אלו נעשים כל יום בפייסבוק. כאן כיתה פותחת דף על שם המורה, יחד עם תמונה שלה ומפיצה למורים ולהורים דברים נוראיים, כביכול בשמה. כאן בחור המקנה בחברה שיש לחבר שלו - מתחזה לחבר, פותח קיר על שמו, ומודיע 'לחברתו' על סיום החברות, ועוד תעלולים עד בלי די.

בעיות מהותיות

אך עיקר המודעות נדרשת כלפי חסרונות ייחודיים הקשורים דווקא לתוכנה זו. מבין שלל הבעיות, נתמקד כאן בשלוש עיקריות:

א. **אמור לי מי הם חברייך:** התרבות שהתפתחה סביב התוכנה מעוותת לגמרי את מושג החברות. לכאורה, הגולש צובר 'חברים' (כולם רואים שיש לך כבר 234 חברים! אתה אהוד!) בפועל, מדובר במשהו מלאכותי

שאינו בינו ובין חברות אמתיות ולא כלום. במבט יותר מעמיק: האתר מציע מענה לבדידותו של האדם המודרני, מענה שאינו אלא אשליה וירטואלית. במקום לשבת שעות מול המסך ולצבור 'חברים', עדיף לקיים שיחות עמוק עם חברים אמיתיים. מה רב המרחק בין חברות משמעותיות ובין המכונה 'רשת חברתית' הלוכדת אותך ברשת מבלי להציע חברות ממשית. מי שחבר עם שלוש מאות איש אינו חבר עם איש.

ב. **הרבה פייס בלי בוק**: למרות שיש לתוכנה קיבולת אדירה (ניתן להעלות לתוכה תמונות וסרטים בעלי משקל כבד) אין בה אפשרות להעלות מאמרים ודברי תוכן משמעותיים. מתכנניה כלל לא העלו על דעתם שנרצה לקרוא יותר מאשר כמה שורות של תגובה צינית על תמונתך... התוכנה מאפשרת בעיקר העלאה של תמונות ולצדן מבזקי מידע קצרצרים. היא מכוונת אותך לעיסוק שטחי ורדוד בהווי חבריך. כלשון כותרת סעיף זה: יש בה הרבה פייס (קרי תמונות ופרצופים), אך אין בה בוק (כלומר, מאפיינים של ספר).

ג. **בוק מלאכותי**: בתחילה אנשים נהגו לשתף אחרים בפייסבוק בתמונות שהם בין כה צילמו. לקחו תמונות מטיוול חנוכה של החברה באילת והעלו אותן לתוכנה כדי שכולם יצפו. אך מזמן אין מסתפקים בשיתוף בתמונות טבעיות מזדמנות. כיום ניתן לראות צעירים המצטלמים במיוחד בשביל הפייסבוק שלהם. מתלבשים בצורה מסוימת, הולכים למקום 'מדליק' ובעיקר נעמדים בפוזת (צורת עמידה) מסוימת, כדי להצטלם לקיר שלהם בפייסבוק. חלק לא קטן מהתמונות (גם של ילדינו) אינן משדרות צניעות, אפילו במבט העיניים ותנוחת הגוף (תופעה הקשורה לתודעת דימוי הגוף המתעצמת בגיל זה). לנגד עינינו מתפתחת תפיסה המשדרת כי הדרך להציג את עצמך היא על ידי תמונותיך. כרטיס הביקור שלך הוא רק הבוק (book) שלך והלוק (look) שלך, ולא מידותיך ומעשיך. העובדה שמישהו מצטלם במיוחד למטרה מסוימת אינו נורא. אך כאן מתפתחת תרבות שלמה המבליטה רק את התמונה, המלמדת לייחצן עצמך באמצעות המראה והלבוש שלך בלבד. התוכנה 'מחנכת' אותך כי תפקידך אינו לבנות את מידותיך ותכונותיך אלא לייחצן את תמונותיך ולצבור חברויות דמיוניות.

המלצה למדיניות משפחתית

בעיניי, החסרונות גוברים על היתרונות. רוב ילדינו אינם משתתפים בכלי כדי לתקשר עם בני משפחה מעבר לים אלא כדי לשמור על קשר 'חברי' עם שכנים שראו לפני דקה בהסעה מצד אחד, או עם 'חברים' שבקושי מכירים מצד שני. רובם משתמשים בתוכנה באופן המבליט את חסרונותיה ולא תוך ניצול יתרונותיה. סיכומו של מאזן: כל עוד ניתן לשכנע את הילד לוותר על התוכנה, זה עדיף בהרבה. באם מגיעים למצב בו כל חבריו נמצאים שם ואתם חשים כי חינוכית אין זה ראוי להמשיך למנוע זאת ממנו, נדרשות שלוש פעולות משלימות המהוות תנאי מינימאלי לשימוש בתוכנה:

א. **הסברה ושיחה גלויה** מתמשכות על מאפייני התוכנה ומשמעויותיה. התפקיד ההורי אינו מסתיים במתן אישור (או בסירוב). עיקרו טמון בדיאלוג מתמשך הנועד לאפשר בירור משותף של חזון וערכים, אשר ילוו את הילד גם כשימצא הרחק מנוכחותם המנחה של הוריו.

ב. **קביעת זמן שימוש יומי מרבי**. כאמור, התוכנה מהווה אבן שואבת המפתחת 'בולימיה מקוונת'. יש כאן הזדמנות חשובה לחנך את ילדנו להציב גבולות ולשמר עצמאות תרבותיות, בין היתר בעובדה שאני שולט בתוכנה ולא חלילה להפך. הגבלת הזמן יכולה להיעשות גם באמצעות תוכנות ההגנה כמו 'רימון' (בין בעזרת 'משתמש' אחר להורים ואחר לילדים, ובין באמצעות ה- 'תזמונטו'). כן יש להגדיר איזה סוג תמונות אתם מרשים להם להעלות, והאם אתם מרשים חברויות עם בני המגדר השני.

ג. **הצטרפות כחבר**. ברגע שהילדים חברים בפייסבוק, מומלץ גם להורים להצטרף ולהיות חברים של ילדיהם. זאת כחלק מגישה של 'נוכחות הורית' (ברשת!). באופן זה ניתן להיפגש עם תחביביו וחבריו ולהמשיך לשוחח על כך איתו גם בשיחות ישירות. אגב, לעתים ניתן להגיע לשיחות משמעותיות בין הורה לילד גם באמצעות התכתבות מקוונת.

סוף דבר, הפייסבוק היא תוכנה אשר עבור רבים מעודדת תפיסה מוחצנת. עדיף לשכנע את הילדים לוותר על השקיעה בתוכה. אך באם הם שם, תפקדינו לנצל את ההתמודדות החינוכית איתה כדי להעמיק את הקשר הפנימי שלנו עם ילדנו, ואת הקשר שלהם עם עולמות תוכן משמעותיים אשר במרכזם תפיסת חיים עמוקה.